

A GYULAFEJÉRVÁRI BATTHYÁNY-KÖNYVTÁR.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Második közlemény, a szöveg közt egy hasonmással.)

III.

Az egykori trinitárius templom, melyben Batthyány Ignác a róla elnevezett intézetet elhelyezte, könyvtári célra kiválóan alkalmas. Az erős falú hatalmas épület négy emelet magasságú, de kívülről nem látszik annyinak. Földszintje igen alacsony, félig a föld alatt van. Eredetileg a püspöki nyomda helyiségéül szolgált, most az intézet szolgája lakik benne; egy része a szobának lomtárul használtatik. Az első emeleten van a könyvtárnok lakása, a másodikat és harmadikat betölti a könyvtár, a negyedikén pedig, a mely mindössze két szobából s egy nyílt terrászból áll, a csillagvizsgáló van elhelyezve.

A tulajdonképeni könyvtári helyiség a második és harmadik emeletet egészen elfoglalja. Szűk és kényelmetlen csigalépcső vezet fel hozzá, amelyről egy ajtón át az elég tágas és kitünően megvilágított előszobába, a régi templom előcsarnokába lépünk. Ebben s az ebből nyíló kis sarokszobában néhány rozoga szekrényben régiségek és egy elég tekintélyes, főleg Erdélyből összehordott ásványgyűjtemény van kiállítva. Ez a két szoba kiválóan alkalmas lenne olvasó- és dolgozó-teremnek. Ha a könyvtárba vezető ajtóra vassal kivert szárnyakat alkalmaznának, úgy ezeket a helyiségeket télen fűteni is lehetne, ami a könyvtár használhatóságát nagy mértékben előmozdítaná.

Két szárnyú, tágas ajtó nyílik innen a könyvtár nagy termébe, amely a hajdani templomnak hajójából és sanctuariumából van alakítva; magassága két emeletnyi s szép rendbe rakott könyveivel, szabályos arányaival kellemes benyomást tesz a szemlélőre. A terem két részből áll, a volt templomhajóból, és az

ettől egy tágas faliv által elválasztott négyszögű szentélyből. Az első részt emeletnyi magasságban futó, régiesen festett fakarzat veszi körül; falait csupán ez által megszakítva, a földtől a boltzatig könyvek fedik. A karzatra két, az ajtótól jobbra és balra eső rozoga csigalépcső visz fel. A terem alsó részén a karzatról néhány lépcsőn át az előszoba felett levő kis helyiségbe jutunk, a melyet a kórus helyére készítettek s amely körös-körül festetlen fenyőfa állványokkal van ellátva és csak gyér világosságot nyer egy ember-magasságban levő ablakon át.

A nagy terem második felében nincsenek galériák; itt az állványok megszakítás nélkül mennek fel a bolthajtásig.

Ez a kettős terem tartalmazza a Batthyány-féle törzskönyvtárt. Ebből jobbra nyíló ajtón át gyarlón világított négyszögletű helyiségbe lépünk, amely festetlen, durván összerótt, a boltzatig emelkedő állványokon az újabb szaporodások anyagát rejti. Innen nyílik három alacsony, boltíves, a szeminárium udvarára néző szoba; két elseje a Fogarassy-könyvtár helyiségéül, harmadika lomtárul szolgál.

Mint már ezekből is látszik, a könyvtár három főrészből áll. Az elsőt a tulajdonképeni Batthyány-gyűjtemény teszi, úgy amint az az 1824-ben befejezett rendezéskor volt; a másodikat az azóta összegyűlt könyvek alkotják; a harmadik pedig az elhunyt Fogarassy Mihály püspök könyvtára.

Miután a két utóbbi kevés érdekeset nyújt s a törzskönyvtárral szerves összefüggésben nem áll, előbb ezekről emlékezünk meg röviden.

Az 1824 óta összegyűlt szaporulatok a lehető legcélszerűtlenebbul vannak a rosszul megvilágított oldalszobában összezsúfolva. A helyiségnek a közepét is állványok foglalják el s az ezek és a fal-menti polczok közti hely oly szűk, hogy a legfelsőbb sorokból még létrával is nehezen lehet kiszedni a könyveket. A szobában mintegy *tizenötezer* kötet könyv van minden rend nélkül felhalmozva. Tartalmáról, jegyzékek híján, fogalmat sem lehet alkotni; nem lehetetlen, hogy sok becses munka van benne. Magában foglalja, számos kisebb gyűjteményen kívül, *Kováts Miklós* és *Lönhart Ferencz püspökök* s *Buczy Antal* kanonok könyveit, továbbá az akadémiai kiadványok egy csomó kötetét, melyeket időnként ajándékba kapott a könyvtár. E könyvtömeg rendes

felállítása s jegyzékbe vétele fölöttébb kívánatos, mert ez alkotja, a Fogarassy-gyűjtemény mellett, a Batthyány-könyvtár modern részét.

Fogarassy püspök könyveinek sorsa, mint már említettem, függőben van, de remélhetőleg akképen fog eldőlni, hogy a gyűjtemény beosztatik a főkönyvtárba. Jelenleg két oldalszobában s a nagy terem közepén van még azon szekrényekben felállítva, amelyekben a püspök tartotta. A legutóbb megejtett számlálás szerint 4405 kötetet tartalmaz s írott betűrendes katalogussal van ellátva. Történelmi s theologiai modernebb művek alkotják, de nem hiányoznak belőle a régi ritkább művek sem; van néhány kézírata is, köztük egy hártýára írott olasz eredetű kis imakönyv a XV. századból.

A főteremben elhelyezett törzs-könyvtár azon állapotban van, amint azt Cseresnyés Antal, az egykori könyvtárnok, br. Szepessy Ignác püspök megbízásából 1820—24-ben felállította. Azóta semmit sem osztottak bele, s így tökéletesen hű képét nyújtja egy a XVIII. század végéről vagy a XIX-ik elejéről való nagykönyvtárnak.

Köteteinek száma, az 1885-iki könyvtárstatisztika szerint, 18,334.² Bele vannak-e ebbe véve a nem katalogizált kis számú kötetlen munkák, sematizmusok, katalogusok s efélék, nem tudjuk, ettől eltekintve ez a szám pontos, mert a kimerítő helyi katalogus alapján van megállapítva.

A gyűjtemény igen jó jegyzékekkel van ellátva. Cseresnyés, kinek könyvtárnoki és bibliografusi ismeretei elismerésünket a legnagyobb mértékben kiérdemlik, először teljes czédulakatalogust készített, amely úgy a felállításnak mint a repertóriumoknak alapul szolgált. Ez a jegyzék rendetlenségbe jutva egy félreeső sarokban hever. Van aztán egy helyi-katalogus két ívrétű kötetben. A felállítás a kor szokása szerint helyhez kötött. Minden állvány az abc egy betűjével van ellátva; ¹ a polczok római, a kötetek arab számokkal vannak jelölve. A felállítás nagyjából szakok szerint történt, úgy hogy az egy szakmába tartozó könyvekegyüvé vannak csoportosítva. Üres helyeket azonban sehol sem hagytak s így a szakok érintkező-

¹ Tekintve, hogy az állványok száma ötszörösen meghaladja az abc betűinek számát, minden betű ötször ismétlődik, miért is mindenikből van 1, 2, 3, 4, és 5-el jelölt.

² A legújabb hivatalos összeírás szerint a könyvtár teljes kötetszáma 36,026 db., beleértve a kéziratokat és az ősnymtatványokat is.

pontjain egy-egy állványon két különböző csoportba tartozó könyvek is összekerültek. A katalogus a legnagyobb pontossággal megfelel a felállításnak s így kitünő ellenőrző eszközül szolgál az esetleges hiányok konstataálására.

A harmadik igen részletes szak-katalogus hét ivrétű kötetben. Első kötetén ezen czim áll: *Conscriptio Bibliothecae Institutii Batthyaniani, facta anno 1824.*

Ezek alapján könnyen lehetne találni valamely keresett könyvet, kivált ha a czédulajegyzéket rendbehoznák; ámde a könyvek maguk már sok helyütt rendtelenségbe jöttek s (legalább a kéziratokból) akárhány nem található a helyén.

A könyvanyag szakok szerinti megosztása igen arányos. Jellemző Batthyányra, hogy ellentétben az e korbeli egyháziak könyvtáraival, az ő gyűjteményében aránylag kevés helyet foglal el a theologia. Szépen van képviselve ezzel szemben a történelem, főleg az egyháztörténet s a bölcsészet. Nyelvek szerint legtöbb benne a latin munka, tekintélyes számmal vannak e mellett a francia és a német művek; csekély ellenben a magyar nyelvűek száma, a min azonban egy 1798 előtt gyűjtött könyvtárnál nem lehet csodálkozni. Sok becses régiségen és ritkaságon kívül magában foglalja a hazai XVIII. századi latin irodalmat s e mellett a világirodalom majd minden nevezetes és híres termékét. Nem hiányoznak belőle sem a felvilágosult bölcselek, sem a reformátorok munkái. Békén egymás mellett állnak a polczokon Belarmin és Luther, Pázmány és Kálvin művei, tanúságot téve arról, hogy aki ezt a könyvtárt összehordta, az a köznapiság aprólékoságain fölülemelkedő, igazi nagy szellem volt.

Az elmét gyönyörködtető könyvesház a szemnek is kedves tekintetet nyújt. Példányai válogatott szépségűek, valamennyi kifogástalan, szép bőrkötésekbe kötve. A kötések közt három típus uralkodik. Messziről kitűnnek Migazzi pompás, rokokó ízlésű aranyozással borított vörös marokén könyvtáblái. Mellettük legেকে-sebbek a puritán egyszerűségű sárgás vagy hófehér hártyakötések, amelyek a szakembernek első pillantásra felfedik olasz eredetüket. Nem csunyak azonban a püspöknek saját kötése is. Ezeket egyszerű márványozott bőr fedi; aranyozás csak hátukon van, lapjuk sima, diszitetlen. Ezek a jól tartó, erőteljes kötések nagyob-bára Gyulafejeváron készültek s becsületére válnak a hazai iparnak.

A könyvtár történetében már elmondtunk egyet-mást arról, honnan szerezte össze a nagy gyűjteményt az alapító. Ahoz, hogy megállapítsunk minden egyes könyvtárt, amely részben vagy egészben Batthyány birtokába került, nem rendelkezünk elegendő adattal. Ehez át kellene vizsgálni az egész könyvkészletet, darabról-darabra; erre pedig csak helyben lakó, lehetőleg maga a könyvtárnok vállalkozhatik. De már a felületesebb átnézés és a közép-kori anyag megvizsgálása is annyi érdekes adatot szolgáltat ennek és egy sereg régi, már feloszlott gyűjteménynek a történetéhez, hogy csoportosításuk nem leendő felesleges munka.

Az egésznek alapját, úgy látszik, valamely Olaszországban vásárolt könyvtárral vetette meg a püspök. Ez a könyvtár, becslésem szerint, közel járhatott az 5000 kötethez. Számos kiváló értékű őnyomtatvány s egy csapat X—XV. századi kézirat, ha nem is ezzel együtt, de ugyanakkor Olaszországban került Batthyány birtokába; némely bejegyzések, könyvjelzők s a kötések ezt minden kétséget kizárólag igazolják. Eltekintve a folytonosan megjelenő újabb termékekkel való szaporodástól s az egyenkénti vételektől, a legelső tetemesebb gyarapodást a hírneves könyvbarát, *Dobay Székely Sámuel* gyűjteményéből nyerte a könyvtár. A kéziratok közt vagy 15 kötet viseli a Székely könyvjelzőjét,¹ a nyomtatványok közt is lehet több az ő könyvesházából való; hogy a vásárlás tekintélyesebb számú darabot foglalt magában, mutatja a Batthyány által érte fizetett ár, amely 600 pengő forintra rúgott.

Az 1775—84. közti évekre esik a lőcsei parochia gyűjteményének megvétele.² Ez volt Batthyáynak a legnevezetesebb, a magyar tudományosság szempontjából legtöbbit érő szerzeménye.

Nagyon fontos lenne ismerni: mekkora volt ez a könyvtár s mit tartalmazott, de erre nézve a Batthyány-könyvtárban nincsenek adatok.³ Megközelítő nagyságát meg lehetne állapítani, ha ugyan valaki az egész könyvtárt darabról-darabra átvizsgálná; pontos eredményre azonban így sem juthatnánk, mert a könyvek egy része esetleg nincs ellátva a lőcsei egyház tulajdonát jelző

¹ Hasonmása megjelent a Könyvszemle 1895-iki folyamában.

² Már az 1785-ben megjelent *Leges Ecclesiastici*-ben említi a püspök, hogy a lőcsei könyvtár birtokába jutott.

³ A könyvek lajstroma meg van egy lőcsei polgárnál, de nem lehetett tőle megkapni; az illető még válaszra sem méltatta hozzá intézett leveleimet.

felirással. Ez idő szerint meg kell elégednünk azokkal az adatokkal, a melyeket a kéziratok és a régi nyomtatványok egy részének bejegyzéseiből nyerhetünk.

Az egész gyűjtemény alig mehetett többre 250—300 kötetnél. Hanem ez a kevés aztán rengeteg értéket képviselt. Volt benne körül-belül hatvan darab középkori kézirat, melyeket első sorban az tesz kiváló becsvé, hogy mind hazai eredetűek. Emellett számos szép ősnymtatvány, kora XVI-ik századi munka, alkotta a zömét, újabb XVII—XVIII. századi könyv aránylag kevés lehetett benne.

Ennek a lőcsei könyvtárnak a története egy darab művelődéstörténet. Hú képét adja annak a fejlett szellemi életnek, a mely a reformációt megelőző másfélszáz évben a Szepesség városaiban lüktetett. Érdemes tehát rá, hogy kissé bővebben foglalkozzunk vele.

A gyűjtemény mint egységes, parochialis könyvtár csak a XVI. század elején alakult meg, valószínűleg a nagy könyvbarát és tudós theológus Henckel János plébánossága idejében. Ő egyesítette a lőcsei egyház különböző gyűjteményeit, hozzácsatolván a Szepesség legrégebb könyvtárát, a 24 királyi város plébánosainak egyletét.

Ennek az utóbbinak története a XV. század első éveiiig nyúlik vissza, de kétséget sem szenved, hogy már előbb létezett. A plébánosok egyesülete a XIII. század közepén keletkezett. Voltak-e a társulatnak ez időben már közös tulajdont képező könyvei, adatok híján meg nem mondhatjuk. Tény az, hogy 1405-ben már olyan könyvgyűjteménye volt, a melynek őrizetére négy tekintélyes plébános volt kiválasztva. Egyik kéziratuk bejegyzése őrizte meg ezt az adatot,¹ a melyet a *librariának* több mással egyetemben ajándékol adott György leibitzi plébános. Biztosan nem tudjuk, de a könyvtár későbbi sorsából gyaníthatjuk, hogy a könyveket Lőcsén, a főtemplom valamelyik kápolnájában őrizték. Idővel, úgy a XV. század végén vagy a XVI-ik elején, egyszerűen beolvadt a gyűjtemény a lőcsei egyházába. Egy 1483-ik évi ősnymtatványon például a XV. századi bejegyzés: *24 Regalium* után majdnem azonos korú, de mindenesetre 1510-nél nem újabb

¹ Magyar könyvszemle, 1880. évf. 344. l. és Hradzsky, A XXIV. királyi város plébánosainak testvérvétele, (Miskolcz, 1895.) 105. l.

kézzel írva áll: *l(iber) ecclesie Leutschoviensis*. Mikor a XVI. század huszas és harminczas éveiben Luther tanai rohamosan elterjedtek a szepesi városokban, akkor veszett el a társulat könyvtára végképen a lőcsei egyház javára. A plebánosok egy része már korán felvette az új hitet; a többieket is elfoglalták a vallási villongások, a könyvekkel nem törődött senki. A sok öreg skolasztikus munka, a századokon át becsben tartott homeliás könyvek, a glosszák, az egyházjog vastag foliánsai egyszerre elvesztették értéküket, új eszmék, új irányzatok mozgatják az embereket, a régi tudományos anyag idejét multa, lommá válik. Szerencsére Henckel János megmentette legalább egy részét a könyveknek, elhelyezte őket a templomban, nagy részüket meglánczoltatva biztosította az elkallódástól. De bizony a mi ránk maradt, az már csak töredéke a *libraria 24 plebanorum regalium*-nak. Még tizenegy kézirat és két ősnyomtatvány van meg belőle a Batthyány-könyvtárban; köztük egy a már említett *György* leibiczi, egy *Bártfai Ágoston* filrai, kettő *Boroszlói Benedek* kassai plebánosé, egy pedig *Aranyasi Mártoné* volt.

A lőcsei egyház többi könyvein ötféle középkori jelzést találunk. Egy részük a főtemplom sekrestyéjében állott, ezek csak »*ecclesie sancti Jacobi*« jelzéssel vannak ellátva. Ilyen felirással bir tizenhárom kézirat és még egyszer annyi régi nyomtatvány. A hagyományozók és ajándékozók közt találjuk *Stolleni Pétert* (a XV. sz. elejéről 1 kézirattal), *Weydeni Tamás* lőcsei prédikátort (1440-ből, 1 kézirattal); *Polírer Gáspár* lőcsei káplánt (3 kézirattal, 11 ősnyomtatvánnyal), *Henckel Sebestyén* lőcsei papot (1509-ből egy ősnyomtatvánnyal), *Leubitzki Benedek* rozsnyói plebánost (1514-ből, egy ősnyomtatvánnyal), *Senfftleben Zsigmond* altarisztát († 1513-ban; két kézirattal és két ősnyomtatvánnyal), *Mátyást*, a lőcsei hospitale rektorát († 1515-ben; egy 1503-iki nyomtatvánnyal), *Bártfai Bálint* szepesi örkanonokot (1517-ben, 2 ősnyomtatvánnyal), *Waloch* (Oláh?) *Máté* leibiczi plebánost (1517-ben a Summa Antonini 4 kötetével), *Zemerchéni Kristóf* szepesi lektort (egy nyomt. Pelbárttal) és *Sperenfogel Konrádot*, Lőcse többszörös biráját és krónikását (egy 1513-iki nyomtatvánnyal).

A másik jelzés a lőcsei bélpoklosok menházáé. A *Hospitale Leporosorum* összeköttetésben volt ugyan a főegyházzal, kápolnája is volt a Szent-Jakab-templomban, de a XVI. század elejéig külön

adminisztrációja volt s könyvtárát is elkülönítve kezelték. A *Hospitalale* nevét öt kódex és ugyanannyi nyomtatvány viseli. Az adakozók közül *Huter Márton* és *Weisz Bálint* lőcsei altaristát ismerjük. A hospitalének a Szent-Jakab-templomban levő kápolnája, a később egyházi könyvtáruul szolgáló *Capella Sancti Georgii* is szép gyűjteménnyel birhatott; könyveiből még 12 kéziratot őriz a Batthyaneum, melyekből egy *Szetlen Miklóstól*, a kápolna prédikátorától, egy *Ágoston* menhardstorfi plebánostól, kettő pedig *Opuli Pétertől* származik. Ez utóbbi krakói, majd lőcsei pap volt s 1470 körül hűnyt el.

Úgy látszik, szintén a hospitaléhoz tartozott a főtemplomnak máig fennlevő Szent-Miklós- és Katalin-oltára. Ennek is voltak könyvei, a melyekből még meg van 5 kézirat és egy ősnymtatvány.

Végül külön jelzéssel vannak ellátva azon kis templomocska könyvei, a mely a város falain kívül állott s a melyet a XVI. század elején sztratégiai okokból bontottak le a polgárok. A *Sancta Elisabetha Extra Muros* könyveiből azonban már csak három darabot találtam a gyulafehérvári könyvtárban. Mind a három kézirat s lőcsei polgárok ajándékozták volt a Szent-Erzsébet-templomnak.

Ezek képezik a részeit a lőcsei egyház könyvtárának. Hozzájuk járul még egy sereg könyv, a melynek a könyvtárba jutása felől nincsenek adataink, de a melyek valószínűleg ott voltak már a XV. században. A legérdekesebb ezek közt *Petschmessing Kristóf* lőcsei baccalaureus és *Lőcsei Bertalan* egy-egy kódexe, mindkettő a XV. század derekáról. Csak véletlenül kerülhetett Lőcsére az iglói Szent-Mária-egyház három kézírata s Hylbrand Lőrincz ottani plebános egy nyomtatott könyve.¹

A XVI. századi egyesítés után nevezetes szaporodást nyert a már különben is elég tekintélyes egyházi könyvtár Henckel János és Molnerius György gyűjteményének bekebelezésével.

Henckel Jánosnak, Mária királyné kedvelt udvari lelkészének élete eléggé ismeretes; szereplése az udvarnál, részvétele a meg-

¹ Hylbrand csinos könyvtárának jó része ma is meg van az iglói főtemplom tulajdonában. Hradszky József *A XXIV. királyi plebános testvérvülete* cz. jeles munkájában 16 kötet könyvét czím szerint elsorolja. A legtöbbben érdekes bejegyzések foglaltatnak a könyvtárakra s könyvkereskedésre vonatkozólag.

induló vallási mozgalmakban, érintkezései a külföldi tudós világgal kellőképp meg vannak világítva. Azonban életróirának egyike sem ismerte hátrahagyott könyvtárát, illetve annak töredékeit (mert a Batthyaneumba már aligha jutott az egész), holott könyvei, míg egyrésztől érdekes s részben nem ismert adatokat szolgáltatnak életéhez, másrészt igen jól jellemzik Henckelt mint tudóst s megjelölik tanulmányainak, szellemi foglalkozásának irányát.

Nem adhatom teljes átnézetét a gyulafehérvári könyvtárban őrzött könyveknek, mert jó részük már a XVI. század huszas és harminczas éveire esvén,¹ a nagy könyvtárban őriztetik, melyeket pedig, mint már többször említettem, nem volt időm és alkalmam átkutatni. Csak azokról számolhatok be, a melyek a kéziratok és az ősnymtatványok közt vannak. Ez pedig nem sok, mindössze két kódex és 33 kötet nyomtatvány.

Henckel a XV. század végső éveiben kezdte könyveit gyűjteni. 1496-ban *Leudeschit György* szepesi kanonoktól örökölt könyveket, a kinek végrendeletében ezen pontot olvassuk: »*Item meos omnes libros lego Joanni Henckel*«. ² Ebből a hagyatékból két darabot találunk a Batthyaneumban: egy kéziratot és egy ősnymtatványt. Úgy látszik, nagyobb számú könyvet kapott, illetve örökölt rokonától Thurzó Zsigmond váradi püspöktől is. Ezekből 9 darab szép, díszes velencei nyomtatvány, csupa egyházi munka van még meg. A többi, a bejegyzések szerint, nagyjából maga Henckel vette Krakóban, Bécsben, Budán, Páduában és Velencében.

Érdekes lenne ismerni a későbbi szerzeményeit is, főleg azokat a könyveit, melyeket a külföld nevezetes tudósaitól nyert ajándékba. Fenmaradt például emléke, hogy *Erasmus*, kinek Henckel nagy tisztelője volt, több művét, azonnal megjelenésük után, megküldte neki. Nem lehetetlen, hogy az esetleg szerzőjük ajánló sorait viselő nagybecsű kötetek a nagy könyvtárban lap-pangnak.

Henckel könyveinek egy tekintélyes része lánczczal van ellátva, a mi arra mutat, hogy könyves-stubája még egészen középkori módra volt berendezve; köteteinek legtöbbje nem polczokon, hanem olvasó-támlákon feküdt s oda volt lánczolva. Vala-

¹ Henckel 1539-ben halt meg.

² Bunyitai, A váradi püspökség története, II. k. 171. l.

mennyin rajta van névaláírása, s a legtöbbször e mellett még a könyv megszerzésére, árára, kötésének költségeire s más efélékre vonatkozó jegyzetek is találhatók.

Megjegyzem még, hogy véleményem szerint Henckel útján jutott a lőcsei parochia birtokába a kassai domonkosok középkori könyvtárának néhány nagyértékű kódexe és ősnymtatványa is. Hogy ezeket nem Kassáról, hanem Lőcséről kapta Batthyány, arról a *Leges ecclesiastici* tanuskodik. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ezeket Henckel szerezte volt kassai prédikátor korában s tőle szállottak azok a lőcsei Szent-Jakab-egyházra.

Molnerius György könyvtára jóval később keletkezett, mint a Henckelé s érdekessége sem vetekedik azzal. Molnerius régi lőcsei család sarja, előbb nagy-lomniczi, aztán bélai, végül lőcsei lelkész, egyike volt azon kevés szepességi papnak, akik a hódító lutherismus ellen állást foglaltak. Tekintélyes tagja volt a szepesi huszonnégyszáz plébános társulatának s köztisztviselőként állott nagy theologiai tudományáért. A mint a maradványok tanúsítják, szép könyvgyűjteménye lehetett, a melynek legtöbb darabja persze a XVI. század második negyedéből való nyomtatvány s így a nagy könyvtárban van elhelyezve. A karzati szobában csak mintegy 20 nyomtatott könyvön találtam nevét. Könyveit 1558-ban történt halála után kapta meg a lőcsei egyház.

A már említettek kivül még több középkori felvidéki lelkész nevével találkozunk a lőcsei származású könyveken. Némelyiken a hajdani tulajdonosok egész sora van feljegyezve, valóságos genealogiát lehet belőlük összeállítani. Így egy a XV. század első feléből való kéziratnak nem kevesebb mint hat középkori gazdája ismeretes:

Lőcsei Bogner Miklós,
Lőcsei Crewschin Péter,
a szepes-olaszi plébános,
Rubner Bálint,
a lőcsei falonkivüli Szent-Erzsébet-egyház (1479), és
a Szent-Jakab egyház.

Akárhány olyan kéziratra és régi nyomtatványra akadunk, a melyen csak újabb, XVII—XVIII. századi bejegyzés mutatja, hogy a lőcsei könyvesházból került Gyulafejérvárra, de a melynek jellemző kötése vagy miniaturája kétségtelenül igazolja szepességi eredetét.

Különösen a jellemző kötések révén lehet több, különben felismerhetetlen származású kéziratot magunkénak vindikálni. Valószínűleg valamely lőcsei, a könyvkötést iparszerűleg űző mester készítette ezeket a lengyel és a hazai, egyéb vidékekről való könyvtábláktól merőben elütő diszítésű kötéseket, a melyeknek tanulmányozása a bibliografia és az iparművészet szempontjából egyaránt hálás feladat lenne. Bélyegeik általán keveset különböznek a XV. század derekán Közép-Európában szelvében használtaktól. Hanem az összeállítás és elrendezés olyan sajátos, hogy hasonlót hiába keresnénk másutt. Rendszerint az egyebütt is szokásos körivekből s liliomokból alkotott keret közepén vonalakból és gót modorú stilizált virágokból szerkesztett, természetest utánzó, naiv, de csinosan összeállított bokrok vagy virágsomók képezik a táblák diszítését. Van egy fajta speciális kötése Henckel Jánosnak is, kinek könyveit különben meg lehet ismerni a rájuk vert lánczokról is.

Nem lehet megállapítani, hogy a szepesi káptalan tulajdonát képezett néhány becses kötet a lőcsei könyvtárral együtt került-e Batthyányhoz, vagy egyenesen Szepes-Szombatról. Úgylátszik, hogy ezek a könyvek még 1771-ben a káptalannál őriztettek. Egy darabról legalább biztosan tudjuk ezt; azon kódexet, a melyből Wagner Károly *Analectáiban* az ismeretes *Necrologium Scepusiensét* kiadta s a mely ma Gyulafejérvárott van, még 1771-ben mint káptalannának tulajdonát említi a tudós szepesi kanonok. Szinte érhetetlen, miként engedhette át a káptalan, akár ajándékba, akár pénzért, legbecsesebb ereklyéit Batthyáynak.

Azon időben, midőn a nevezetes lőcsei könyvtárt birtokába vette a szenvedélyes gyűjtő, a felvidék egy másik ősrégi könyvtára megszerzése iránt is tett lépéseket. A középkori eredetű bártfai egyházi, később városi könyvtárt értjük. De ezt vagy nem sikerült egészen megszerezni, vagy, a mi valószínűbb, a már tetemes mennyiségű régi nyomtatvánnyal rendelkező püspök nem akarta a sok, talán jórészt egy példányban nála is meglevő régi nyomtatványt megvásárolni s csak válogatott belőlük. A Batthyaneum a bártfai könyvtárból nem sok könyvet őriz; a karzati kis könyvesházban mindössze két kéziratot, három inkunábulumot s három XVI. századi nyomtatványt találtam, a melyek Bártfa exlibrisével vannak ellátva. Természetesen nincs kizárva a lehetőség, sőt valószínű, hogy a nagy könyvtárban még számos bártfai

eredetű kötet van s gondos átnézés után a Bártfáról elveszett 50—60 munkának nagy részét meg lehetne Gyulafejeváron találni.

Ábel Jenő, a bártfai könyvtár jeles monografusa, nem tudta megállapítani, hová lettek a bártfai könyvgyűjtemény hiányzó darabjai. A könyveket állítólag 1749-ben a városi tanács és Stojkovits János plébános eladták volt 100 forintért az egri káptalannak. Ámde Egerben nem kerültek elő a könyvek. Ebből s Ribini (Memorabilia Eccl. Aug. Conf.) egy hallomás után irt tudósításából Ábel azt következtette, hogy az akkori egri püspök, Barkóczy volt a vevő, de ez nem a püspökség részére, hanem a saját magángyűjteménye számára vásárolt s így a keresett könyvek talán a püspök utódainál lappanganak.

Volt egy másik hír is a könyvtár megdézsmálásáról. *Desőfi József* Bártfai leveleiben (Sárospatak, 1818.) írja: »*hogy a hajdan itten virágzó Tiszteltzíták bibliotékája maradványi az elébbi erdélyi püspök, gróf Batytyányi kezére még egri kanonok létében kerültek.*« Feltűnt ez Ábelnek is, de ő személyesen nem mehetvén le Gyulafejevára a könyveket felkutatni, levélben tudakozódott az akkori könyvtárnoktól, ott vannak-e a Bártfáról hiányzó kötetek? Csakhogy a könyvtárnok »*a legszorgalmasabb nyomozás daczára*« sem talált bártfai provenienciájú könyveket s így Ábel — megbízván a tudósításban — a derek és szavahihető Desőfinek nem adott hitelt.

Pedig Desőfi teljes igazságot irt, a hiányzó könyveket, ha nem is mind, de jó részüket, Batthyány vásárolta meg a várostól vagy a plébániától.

Az egész bártfai könyvtár nem volt valami tekintélyes; 1725-iki leltára mindössze 134 kötetet sorol fel. Ebből mai napig meg van 75 kötet nyomtatvány és három középkori kézirat. Hiányzik tehát 59 kötet s nem 96—100, miént Ábel írja. Tartalmilag sem lehet kiválónak mondani. Kézirat kevés volt benne; a fenmaradt adatokból tudjuk, hogy a templom öreg pergament könyveit 1595-ben az orgona kijavításánál felhasználták. A nyomtatványok közt is több volt a XVI., mint a XV. századi, a mint azt a leltárak mutatják. Batthyány püspök tehát ezért nem szerzte meg az egészet. Csak két kéziratot vitt el, legalább csak ennyin van rajta a város czímere könyvjelzője, s három ősnomtatványt, a többire nem volt szüksége. Az Ábel jegyzéke segítség-

gével konstatálhatjuk, hogy a ma Bártfán őrzött régi nyomtatványok nagy része valóban meg van Gyulafejérváron is. Azt vélem, inkább a XVI. század termékeit válogatta ki a püspök, a ki előszeretettel gyűjtötte a reformatorok, Luther, Melancthon s főleg Erasmus munkáit, ily módon kiegészítve a régibb eredetű lőcsei gyűjteményből nyert sorozatot.

Nincs okunk valami nagyon bánkódni a bártfai könyvtár illetén spoliációjában. Elmondhatjuk Desőfivel, hogy »azt nem kell veszteségnek venni«, a mi Batthyány püspökhöz került; jobb helye volt ő nála a becses könyveknek, mint Bártfán, a hol még a XIX-ik század nyolczvanas éveiben is nyugodtan elnézték, mint teszi tönkre a könyveket a rájuk csorgó esővíz, a melyet a templom restaurálási munkálatai alkalmával épen a páratlan középkori könyvszekrény tetejébe vezettek.¹

A mint Batthyáynak egri prépostsága a felvidék egyháznak átkutatására nyújtott alkalmat, úgy erdélyi püspöksége megadta a módot Erdély régi könyvtárainak megtizedelésére. Csak hét évvel előbb, hogy Batthyány Gyulafejérvárra került, oszlatták fel a jezsuita zárdákat. A magyarországiaknak többnyire szép és jó rendben tartott könyvtárai az egyetem birtokába jutottak; az erdélyi rendházakéit pedig, legalább nagy részben, a tudós erdélyi püspök szerezte meg. Hozzá kerültek a gyulafejérvári, nagyszebeni, brassói és kolozsvári jezsuita-könyvtárak, a melyekből főleg a régi magyar irodalom csoportja gazdagodott.

A *canonica visitatiók* jó alkalmat szolgáltatottak a parochiák könyveinek megdézsmálására. Egy-egy régi misekönyv, kéziratoss breviárium, néhány régi magyar nyomtatvány a legtöbb helyen akadt. A püspök minden valamit érő darabra rátette a kezét, jól tudván, hogy ez az egyedüli módja megmentésüknek. A ki tudja, mint bántak s bánnak sok helyütt ma is nálunk a régi könyvekkel, méltányolni fogja a szolgálatot, a mit Batthyány ezzel a tudománynak tett.

Erdélyi kisebb szerzeményei közül csak kettőt említek még meg. 1765-ben az erdélyi főkormányzók felosztván az alvinczi anabaptista hitközséget, a szegény »tévelygőknek« könyveit is elkobozta. Hogyan és miként, nem ismeretes, de ezek a könyvek

¹ Ábel, id. m. előszavában.

Batthyány birtokába jutottak. Mindössze husz kötetből áll az egész gyűjtemény, hanem ezek közt néhány igen becses és fontos akad. A másik nevezetes szerzeményről már megemlékeztem. 1782-ben Brassóban az evangélikusok két középkori kézirattal ajándékozták meg a más felekezetűek előtt is nagy tiszteletben álló püspököt. A két kódex a brassói *collegium Corporis Christi* könyvtaráé volt a XV. században, róluk alább, a kéziratok leírásánál találhat az olvasó bővebb adatokat.

A legnagyobb tömegű gyarapodást a Migazzi-könyvtárral nyerte a Batthyány gyűjteménye. Már elmondottuk, miként jutott a hirneves könyvtár eladásra s mint vette azt meg az erdélyi püspök. A gyűjtemény lajstromának megszerzésére irányított fázisaim nem jártak eredménnyel és így csak a kötések, könyvjelzők s feltevések révén vagyok képes hozzávetőlegesen megállapítani, mit és mennyit foglalt az magában.

A mintegy nyolczezer kötetre tehető gyűjtemény kevés hazai vonatkozású munkát tartalmaz, aminek oka abban keresendő, hogy Migazzi, eltekintve némely modern darabtól, a legnagyobb részt külföldön szedte össze. A könyvtár java abban az időben került össze, amidőn a szerzetes rendek eltörlése folytán rengeteg régi becses irodalmi kincs került eladásra s vált úgyszólván közpredává. Innen van, hogy az, úgy mint az ez időben keletkezett könyvtárak legtöbbje, telve van régi zárdák könyvtáraiból származó munkákkal. Migazzinak mint bécsi érseknek könnyű volt hozzájutni az alsó-ausztriai szerzetesházak elkobzott könyveihez. Nem lehet ennél fogva csodálni, hogy a Batthyaneumban szép számú idegen eredetű kódex, értékes külföldi ősnymtatvány található.

A legértékesebb kézirat, a Codex Aureus, fájdalom, származásának semmi nyomát sem viseli magán, de kétségen kívül Migazzitól jutott mostani helyére. Az utána jövő legrégebbs s talán — külföldi szempontból — legbecsesebb darabok a laventvölgyi Szent-Mártonról nevezett apátság tulajdonát képezték volt; koruk a X. századig megy vissza, köztük van az apátság XIII. -- XV. századi nekrológiuma is. Vannak aztán kódexek és ősnymtatványok a bécsi Szent-Dorottyról czimzett kanonokrendi zárdából, az ugyanottani Szent-Jeromos klostromból, a bécsűjhelyi ágoston-rendiektől, a klosterneubugi, czelli és leobeni szerzetesházaktól, úgy szintén a bécsi és passauai jezsuitáktól.

Volt aztán a Magazzi gyűjteményének egy olyan tekintélyes része, amelynek a megszerzése meglehetősen homályos és megmagyarázhatatlan. Ugyanis egész sereg szép és érdekes középkori kézirat és nyomtatvány viseli magán a bécsi egyetem filozófiai fakultásának XVII—XVIII. századi bejegyzését. A legtöbbön ez áll: *Facultatis philosophicae in Vienna*. Utána az évszám; többnyire 1686, mely évben hihetőleg rendezték és lajstromozták a könyvkészletet. A bejegyzés majdnem minden darabon át van nyomva egy virágos kacsaringókat mutató, erős fekete, olajos festékű bélyegzővel, világosan azon czélzattal, hogy olvashatatlan legyen.

Abban a korban, midőn *Van Swieten* kidobatta az egyetem könyvtárának szánt elkobzott könyvgyűjteményekből a szerinte »csak tudósi hívalkodásnak szolgáló« régi kiadásokat, cseppet sem lehet csodálkozni rajta, ha ezek a könyvek is mint hasznavehetetlen selejtek választattak ki s adattak el. Ha így történt, bizony örök szégyen azokra, akik a kiválogatást eszközölték. Van a pár száz darab közt egy sereg XIV—XV. századi kézirat, szép és becses könyvek az egyetem hajdani professzorainak hagyatékából, olyan ereklyék, amelyeket ma bizonynyal drága pénzen vennének vissza. Hogy egyebet ne emlitsünk, van néhány szép darab *Celtes Konrádnak*, a német humanizmus büszkeségének könyveiből, telve a híres új-latin poéta jegyzéseivel s fogalmazványjaival.

Némi csekély kárpótlásul szolgálhatnak ezek tömegesen elhurczolt irodalmi kincseinkért, s egyszersmind felköltik azt a jogos reménységet, hogy sikerülni fog valamikor cserébe érték egyet-mást visszaszerezni a külföldön őrzött ereklyéinkből.

Ilyen sok helyről összehordva, a Batthyány-gyűjtemény természetszerűleg igen sok oldalú. Anyagának egy része ugyan már elavult s legfeljebb könyvészeti értéket képvisel. Ámde egy tetemes része olyan emlékekből áll, amelyeknek értékét nem hogy megsemmisitené, inkább növeli az idő.

Van egy pár olyan specialitása, amely tovább fejlesztve s gyarapítva, idővel nem csak országos, hanem világhírűvé tenné. Ilyen a maga idejében sokat emlegetett *bibliagyűjteménye*.

Nem a darabok számával tűnik ki, bár van benne vagy 600 kiadása a szentírásnak, hanem az teszi kiválóvá, hogy a meg-

levő kiadások egy része a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A legrégebbek a latin és német nyelvűek; különösen az utóbbinak 1470—1500 közti időből való igen becses kiadásaiból találunk többet. Fontosak és kiváló értékűek a legrégebb Luther-féle fordítások is, melyek egytől-egyig remek példányokkal vannak képviselve. De talán a legtöbbet érnek a különféle szláv nyelveken való kiadások, amelyek ritkaságát és megszerezhetetlenségét a könyvtárnokok jól ismerik. A magyar biblia majdnem minden kiadása itt található, kezdve Sylvester János Új Testamentumának 1541-iki nyomtatásán. Nevezetes még ebben az osztályban I. Rákóczi Ferencz fejedelem szép házi-bibliája, a melyet a könyvkiállítás révén már ismer a magyar közönség.

Az egyházi szerkönyvek magyar vonatkozású darabjairól alább lesz szó. Csak azt említem itt meg, hogy szép számmal vannak a hazai nemzetiségek nyelvén készültek, köztük sok nevezetes XVI—XVII. századi darab.

Kitűnik még az egyháztörténeti szak a zsinatokra vonatkozó régibb irodalom szép gyűjteményével. Nagyrészt olasz munkák, melyeket Batthyány nyilván Rómában tartózkodása idején vásárolt s részben egyháztörténeti munkáiban értékesített.

Meg kell még emlékeznünk a görög és római klasszikus írók műveinek csoportjáról is. Ma ugyan már részben értéküket veszítették a hajdan nagy becsben tartott kiadások s alig fogja keresni valaki akár a Steinheim és Pannartz első kiadásait, akár a baseli vagy lioni nagy sorozatokat, de könyvészeti becsük még mindig elég nagy arra, hogy ne mellőzzük őket hallgatással. A legrégebb s legkiválóbb kiadások az ősnymtatványok alább következő felsorolásában találhatóak s némi fogalmat nyújtanak ennek a szaknak gazdagságáról.

A régi magyar könyvtár elég tekintélyes számú darabbal van képviselve a Batthyáneumban. Bár Batthyány a kor irányának hódolva különös előszeretettel gyűjtötte a szép és régi klasszikus kiadásokat, az Aldusokat, a Giunták, az Elzevirek, Plantin és Bodoni nyomdájának termékeit, azért a szerény külsejű magyar könyveket sem mellőzte. Tudva, milyen ritkák voltak a régibb magyar könyvek a XVIII. század végén (talán ritkábbak, mint ma, a mikor egy egész sereg könyvárus és gyűjtő kutatja fel es hozza forgalomba őket), csak csodálunk lehet, hogy annyit összetudott

szerezni a püspök, amennyit Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárában a gyulafejevári könyvtárból felsorol. Közel 200 darabbal van képviselve az első és második rész, ezek közt több unikum s a magyar bibliának és a Hármaskönyvnek majdnem minden kiadása. A magyar nyelvűekből a XVI. századra 23 darab esik, köztük van Sylvester Új Testamentoma az 1541-iki és a még ritkább 1574-iki kiadásban, Heltai Bibliája, Agendája, Chronikája, Székely István Chronicája és sok más becses régiség. A nem magyar nyelvű hazai nyomtatványokból 20 származik a XVI. századból. Kétséget sem szenved, hogy alapos kutatás, esetleg új katalógus készítése révén még számos magyar munka jönne napfényre a könyvtárban, annál is inkább, mert Szabó Károly a későbbi szaporodásokat egyáltalán nem vizsgálta át.¹

Az I. és II. részbe tartozók felsorolása, miután azok a *Régi Magyar Könyvtárban* teljes címükkel megtalálhatók, fölösleges lenne. A III. részbe tartozók is jórészt megvannak a R. M. Könyvtár legutóbb megjelent köteteiben, de ezek közül több igen nevezetes bejegyzéseket tartalmaz, a néhány hiányzó pedig oly nagy ritkaság, hogy szükségesnek tartom az általam látottakból az 1510 előttieket valamennyit, az azutániakból pedig egy-két kiváló darabot felsorolni.

Jegyzékük a következő:

1480. MISSALE secundum ritum dominorum Ultramontanorum. Veronae, 1480. 2-r. Régi Magyar Könyvtár III. 2. (C₅. II. 5. és E₅. II. 2.)

Két teljes, igen jó állapotban levő példány, mindkettő egykorú kötésben.

1486. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Erhardus Ratdolt, 1486. 2-r. R. M. K. III. 11. (C₅. III. 10.)

Igen szép példány egykorú kötésben; a canon-kép hiányzik belőle.

1488. THWROCZ, JOHANNES DE —. Chronica Hungarorum. Augustae, Erhardus Ratdolt, 1488. R. M. K. III. 15.

1488. THURO CZ, JOHANNES DE —. Chronica Hungarorum. Brunnae, 1488. R. M. K. III. 16. (Z₄. III. 11.)

¹ Szabó a Magyar Könyvszemle 1882. évi folyamában az országos könyvkiállításra küldött könyvek közül még néhány pótléket közölt a Batthyáneumból is.

Rubrikálatlan, teljes és ép példány, a XVI. század közepéről való széljegyzetekkel. Az utolsó oldalon, mint egy folytatásképen ezt írta be a könyvbe a XVI. századi tulajdonos, a ki valószínűleg brassói szász ember volt:

Ex eo Ferdinandus rex ad regnum Hungariae contra Johannem regem communi consilio procerum Hungariae electum, ius habere sese reddidit, quod caesar Maximilianus anno 1491. cum Ladislao rege et Hungaris fecerat transactionem, qua cautum fuit, quod si Ladislaus absque sobole mascula decederet, ut tum Maximilianus et ipsius haeredes, recta linea descendentes, regnum obtinerent. Cum ergo Ladislai filius Ludovicus esset extinctus, non relictis liberis Ferdinandus, qui et Maximiliani nepos esset e filio et Austriae princeps et praeterea Ludovici sororem haberet in matrimonio, iure sibi regnum illud deberi confirmabat.

A könyvhöz kötött üres lapokon ugyanezen kézírással még sok érdekes feljegyzés következik. Elöl jön:

Fragmenta quaedam partialia historica rerum Hungaricarum et Transsylvaniae.

Anno domini 1233. Tartari primo devastarunt regnum Vngariae et demum anno 1336. Praefati Tartari prope totum regnum iterum devastarunt et in his partibus per septennium commorati sunt. Item anno 1421. saevissimus Turcarum imperator (felibe írva: Amurathes) terram Barczensem devastat, consulat[um] Coronensem abducit, residuo populo in arce Coronensi conserit. Item anno domini 1432. idem Turcarum imperator iterum terram Brassoviensem ferro et igne vastat. Item anno 1443. praenotatus Turcarum imperator circa Szaszwaros terram Transsylvaniam intravit ac civitatem Szaszsebes obsed[it], incolasque civitatis ac forensium multitudinem per Brassoviae terram abduxit. Item anno domini 1453. Constantinopolis per Mahumetum 4. Cal. Junias expugnata est. Item anno domini 1473. praefatæ gentis ferocitas Varadinum Civita[tem] devastavit. Item anno domini 1479. Magnificus dominus Stephanus Bathorij Wajwoda Transsylvanicae sexagintaquinque millia Turcarum in campo Keönyörmező die S. Culmannj devicit et prostravit, Deo propicio agente. Item anno 1517. Alba Graeca, regni Hungariae propugnaculum, per Turcas occupatur. 1526. anno Ludovicus rex in campo Mohacz interijt. Item anno domini 1529. die 22. Junii ingens strages Hungarorum et Saxonum per irruptionem Petri Waywodae Moldaviensi facta est in terra Barczensi. (Alul az 1529. után csillag alatt megjegyzeve: Hoc anno Solymanus Turcorum imperator Viennam obsidet et ob expugnatione reversus trigesima die abductis in servitatem 60,000 et amplius Germaniis, Budam venit, ubi relictum Joannem Vayvodam denuo Regem constituit.) Item anno domini 1534. Ludovicus (elibe szúrva csillag alatt: Aloysius Andreae Grittifilius) Grythj propter interemptum

Emericum Czjback electum episcopum Varadiensem in civitate Mediensis obtruncatur. Item anno domini 1541. Stephanus Majladt Waywoda Transsylvania a duobus Wayvodis, altero Moldaviae, altero Bulgariae, perfide captus, a Turcis in perpetuam captivitatem abducitur. Eodem anno Transsylvania in potestatem reginae Isabellae devenit, cui proest 8 annis cum filio Joannis Regis. Item anno domini 1549. magister Joannes Honterus Coronensis, restaurator honestarum disciplinarum, Coronae moritur. Item anno domini 1551. expugnatio oppidi (áthúzva Lÿppa) Themeswar per Amathum bassam; eodem anno Lyppa, Zolnock ac plures arces in superioribus Hungariae partibus in potestatem. Turcarum cedantur. Item eodem anno Isabella regina cum filio suo ex Transsylvania in Poloniam dimittitur. Eodem anno Frater Georgius thesaurarius in Vincz ab Italicis militibus occiditur. Item anno domini 1554. pestis per totam Hungariam et Transylvaniam grassatur. Anno 1556. Isabella regina in Transylvaniam reducitur et moritur anno 1559. Item anno domini 1566. Szygethium, Julia in Hungaria in potestatem Turcarum reducta sunt et in ista expeditione Solymannus imperator Turcarum occubuit. Anno domini 1569. undique exundationes aquarum.

Következnek 3 oldalon németnyelvű jegyzetek bizonyos földek határaitól. Azután ugyanazon kéz által írva:

1570. DE DIVISIONE BONORŪ inter parentes et eorum liberos iuxta consuetudinem Saxoniam. 14. oldal. Ugyanezen oldalon közepén: *Articuli ab Vniversitate Saxonum conclusi anno 1569. Cibinii.* Latinul és németül. Két oldallal odább: *Nova constitutio facta anno 1560. in generali conventu Dominorum Saxonum post festo S. Georgii celebrato.* Ugyanilyen szász conclusiók 1557 és 1555-ből.

1490. MISSALE STRIGONIENSE. Nurembergae, Georgius Stüchs de Sulczpach, 1490. R. M. K. III. 22. (B₅. V. 19.)

Hiányzik a címnap, 1 naptár-levél, a canonkép s néhány levél a szövegből. Egykorú kötésben.

Az első tábla belsején a XVI. század első negyedéből való irással:

Felseges Isten vles engemet az Jok közzében az en | Letemben el valaz engem az gonozok közül hogy | vegh Engemet Job kezed felől En Ides Megh | váltom. Mert el jw az Nap Mel

A 18^a. lap üres felén hasonló korú irással ezen egyházi ének olvasható:

Cantio ad Notam Sok halakat ur istennek.

*Isten fja magath megh alaza,
Menij orzagbul ez Vilagra jöue,
Zűz Marjanak mihiben beh mine,
Embersiget Mj Iretthűnk fel vűn*

*Ehsigeeket es szomiusagokat,
Faratsagot es boszusagokat,
My irettünk sokakat szemuedet,
Hogj bűnűnkrűl eleget thehetne.*

*Sok vakoknak zemeket megh nita,
Korosokat, poklossokat vigazta,
Halottakat, nem chiaik egiet tamazta,
Iletiben ez vilagra időek.*

A kötet hátsó borítólapján a XVI. század végéről való irással: *Possidet hunc librum Stephanus cognomine Chyzar.*

Az első meglevő lapon: *Resid. Claud. Soc. JESV. 1701.*

1495. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Joannes Emericus de Spira, 1495. 4-r. R. M. K. III. 32. (C₅. VI. 1.)

Rongált, de címlap hijján teljes. XVII. századi szép, arany nyomásu, fekete bőrkötésben, a mely valószínűleg Gyulafejeváron készült, 1665 után.

A meglevő első lapon: *Domus Patrum Alba Juliensium 1700.* (Jezsuiták).

A naptár márcziusi oldalán: *Anno 1665. die 10. Julii Almasi Bodor Lőrincz es Janos Deak attuk es arultuk az negy Papismus-bol meghmarat Casulakot es három nagy Ingeket egy Böjtre valo fekete öltözetet, Egy [Mí]s[s]alis könyvet, egy ostya sütő vasat az Olafaly szorzed Uraink[na]k pro flor. hung. 24 huszon negy forint summa penzert es szaz szal io beldezkaert . . .*

1497. (OSVALDUS DE LASKO). Sermones de sanctis. Hagenau, Henricus Gran. 1497. R. M. K. III. 37.

1499. (OSVALDUS DE LASKO). Sermones dominicales. Hagenau, Henricus Gran, 1499. R. M. K. III. 48.

1499. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de sanctis. Hagenau, Henricus Gran, 1499. R. M. K. III. 49.

1499. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones quadragesimales. Hagenau, Henr. Gran, 1499. R. M. K. III. 50.

1501. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de sanctis. Hagenau. Henricus Gran, 1511. R. M. K. III. 92. (E₅. IV. b.)

Czímlapján :

*Ex bonis domini lectoris Scepusiensis
Christophori de Zemerchen, ecclesie
beati Jacobi assignatus, ut utentes
orent deum pro anima illius. 1518.*

Az előlapon XVIII. századi irással: *Spectat ad ecclesiam Leutschoviensem Sancti Jacobi.*

1501. PELBARTUS DE THEMESWAR. Sermones de tempore. Hagenau, Henricus Gran, 1501. R. M. K. III. 94. (E₅. IV. 5.)

A hátsó tábla belsején ezen egykorú bejegyzés; 3 *ort(ones)* *constat liber.*

Czímlapján, XVIII. századi írással: *Parochiae Leuchoviensis.*

1504. PELBARTUS DE THEMESWAR. Expositio compendiosa et familiaris sensus litteralem et mysticum complectens. Hagenau, Henricus Gran, 1504. R. M. K. 125.

1511. MISSALE STRIGONIENSE. Basileae, Jacobus de Pfortzheim, 1511. R. M. K. III. 168. (P₃. IV. 20.)

Egyetlen ismert példány. A *Régi Magyar Könyvtár* nem adja teljes leírását, azért itt közlöm.

1^a l. vörössel. *Missale Strigoniē. cū ad | ditionibus missaz
quarundā specia- | lium in prioribus non impressis | una cum
repectorio et quota | tionibus ad inuēdum | quascūq; lectiōes:
col | lectas: prophetias: | epl'as: euāgelia: | et reliqua mis | sas
concer | nentia.* 1^b. üres. 2^{a-7^b}. naptár. 8^{a-b} naptári számítások. 9^a. *Exorcismus salis z aque.* 10^a. *Ad accessum altaris.* 21^a. (1. számozott levél.) *Incipit missale fm chorum | alme ecclesie Strigo-
niensis.* 125. Canon-kép hiányzik. 126^a—132^b. canon. (Az utolsó levél hiányzik, közel egykorú kézirattal van pótolva). 287^b. (267. számozott) 2. hasáb, 14. sor: *Missale fm ritum ecclesie | Strigo-
niē cū oibq; req'itis | et alijs quibusdā | supadditis | uigilanti
studio emēdatū: z | tandem in urbe regia Basi- | lien. impres-
sum: p prouiduz | uirū Magistrū Jacobum de | pfortzheim: arte
imprimēdi | laudatissimuz. Finiebat ue- | lis secundi. Anno Mil-
lesi- | mo Quingentesimo undeci- | mo Decio Kaleū. Nouemb'.*

4-r. 20 számozatlan és CCLXVII. számozott levél. XVII—XVIII. századi hártayakötésben.

A könyvhöz elől 3 üres levél van kötve. Az elsón felül (félíg elvágva):

1551 pro Nicolauſ Mykwlyth.

Ez után misék következnek. A címlapon egy *missa de sancto Joanne Elemofinario.* Ezen lap legalján, félíg levágva:

Ex libris Francisci de Nados.

A címlap túloldalán:

1552.

Michael filius Egregij Nicolaj literati Mykwlyth decessit in epidemiae morbo feria secunda in vigilia uidelicet festi omnium sanctorum.

Idem Nicolaus literas ex post feria quarta obiit in anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo in eodem morbo.

A misekönyvhöz hátul hozzákötött 11 levélre ugyanazon író, a ki az elől álló miséket bejegyezte, irogatott mindenfélét. Van itt: *Benedictio trium munerum pretiosorum in festo epiphaniae domini.* — *Contra obsessos demoniaco.* — *Oratio de sancto Sigismundo pro febricitantibus.* — *Contra febres fiat commemoratio de sancto Martino.* — *Missae de sancto Daniele propheta.* — *Missae tempore tribulationis.* — *Missae dicendae in tribulationis et incurionis Regni per hostes tempore.* — *Tredecim missae de gratia Dei.* — *Medicina scribenda ad collum febricitantibus* — *Alphabetum Galagolitarum* (így!) — *Alphabetum Bosnensium Thurcicum.* — *Variae medicinae contra morbum caducum, scribenda ad colla patientium.* Köztük egy magyar: *Quam patitur susurra ad utramque aurem: Atthya Wr Istennek igjje: Zelvz Marijanak meeheben Bijzon testis leen az mij vronk Jéfus Xpus Amen.* — *Epistola Christi ad Abagarum regem missa.* — *Epistola ad Carolum regem missa, valde utilis legere, vel ignoranti portare.* *Litterae transpositae secreto scribendae.* *Brevis chronica Thurcarum.*

Ime mi minden elfért a misekönyvben!

1512. MISSALE STIGONIENSE. Venetiis, Petrus Liechtenstein, 1512. Impensis Urbani Keym librarii Budensis. R. M. K. III. 180. (X₃ IV. 10.)

XVII. századi kötésű, igen csonka példány. Közbe kötve az 1502-iki (a Régi Magyar Könyvtárban hibásan 1500-ra tett) *negyed-rétű* esztergomi misekönyvnek mintegy 25 levele.

1513. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Petrus Liechtenstein, 1513. 4°. R. M. K. III. 186. (N₃ IV. 5.)

Hellebrant a példányt nem említi. Teljes és ép egykorú rézveretes kötésben.

1518. MISSALE STRIGONIENSE. Venetiis, Lucantonius de Giunta. 1519. R. M. K. III. 226. (N₃ IV. 1.)

Jó példány, a canon-kép hijjával, egykorú, de rongált kötésben.

Czímlapján a XVI. sz. közepéről való írással: *Iste liber pertinet ad me Benedictum Bodoczy.* Ugyanitt a XVII. szból való írásokkal: *Ecclesiae S. Batholomaej.* Lejjebb: *Joannes Pap.*

IV.

A Batthyány-könyvtár második karzatán, a régi templom kórusából alakított külön helyiségben vannak elhelyezve a kéziratok és az ősnymtatványok.

Míg a nagy könyvtár régies állványaival, a maiaktól elütő kötéseivel a mult századba varázsol vissza bennünket, addig a

karzati kis szobácska a tizenhatodik század könyvesházát tárja elénk. Körös-körül festetlen, az idő által barnára páczott deszka polczok állnak, melyekről csupa testes, foliánsok s csak kevés kisebb térfogatú negyed- és nyolczadrétű kötet tekint ránk. A vastag bordájú bőrkötések, a sok darabról lecsüngő vas vagy bronz lánczok mutatják, hogy a kötetek tisztességes kort, több századot átéltek már. A misztikus félhomályba burkolt helyiség közepén különös alakú ódon asztal áll, rajta régi kalamáris, egy pár kinyitott barátrású kódex, előtte durván ácsolt fenyőfa szék — itt áll előttünk a XVI. század első felének könyvtára.

Ez a festői szobácska rengeteg bibliografiai kincset rejt; magyar szempontból többet, mint akármelyik könyvtár hazánkban. Alig másfélezer kötet van állványain elhelyezve, hanem ez aztán válogatott gyűjtemény. A kilenczedik századig visszamenő kéziratok; régi, kincseket érő inkunábulumok, ritka első kiadások, hártýára nyomtatott könyvek, szóval csupa értékes, a könyvésznék, irodalomtörténetírónak végtelenül becses anyag.

Vegyük sorra a karzati szobácska drága könyveit. Kezdem az ismertetést az *ősnymtatványokon*.

Számukat az 1885-iki könyvtárstatisztika 696-ra teszi. Azonban ez a szám nem felel meg a valóságnak. Az inkunábulumok közé ugyanis egész sereg 1500 utáni nyomtatvány van beosztva, a melyeket, miután a helyi katalogusban is azokkal vannak csoportosítva, a statisztikai adatok összeállításánál az ősnymtatványok közé számítottak. Ha ezeket levonjuk, körülbelül 550 darabra tehetjük az 1500 előtti nyomtatott könyveket. Szép szám, amely-nél magasabbal hazánkban csak három könyvtár dicsekszik: a m. nemz. múzeumi, a budapesti egyetemi és az esztergomi főegyházi.

De nemcsak számra, belértékre nézve is az elsők közt áll a Batthyáneum inkunábulum-gyűjteménye. *Ezernégyszázhatvanötig* mennek vissza a legrégebb darabok dátumai. Van köztük nagyszámú ritka és irodalmilag is értékes első kiadás, s nyomdászati-történeti szempontból nevezetes korai nyomtatvány. Emellett a példányok bámulatos szépsége és kifogástalan épsége költi fel csodálkozásunkat. Igen sok pompásan van ékítve; arannyal rakott kezdőbetűk, remek festésű keretek, sőt miniált képek akárhány kötetben találhatók.

Ránk magyarokra azonban nemcsak ezért, hanem főképen

abból az okból bir megbecsülhetetlen értékkel a gyűjtemény, mert egy tekintélyes része, körülbelül egy negyede középkori magyar tulajdonosoké, hazai könyvtáraké volt. Ezeknek bejegyzései nagyon fontosak régi könyvtáraink történetére és sok érdekeset tartalmaznak a könyvtárakra, könyvárusokra, stb. vonatkozólag.

Miután sem a Gyulafejérváron töltött rövid idő, sem a rendelkezésemre álló tér nem engedték, hogy az egész gyűjtemény pontos jegyzékét elkészítsem, főfigyelmet a bejegyzésekre fordítottam. Az ilyenekkel nem bíró darabokból csak azokat említem meg, amelyek tisztos koruknál, vagy kötésük és minialásuknál fogva nevezetesebbek. Miután a gyulafejérvári könyvtárból a modernebb könyvészeti segédeszközök: Hain, Coopinger, Holtrop, Campbell, stb. munkái mind hiányoznak, az egyes darabokat meglehetősen részletességgel kellett leírnom, hogy itthon Hain szerint meghatározhassam őket. Főleg az ez által okozott kétszeres munka az oka, hogy jegyzékem az egész gyűjteménynek csak mintegy a negyedét öleli fel. Ezért azt vélem, megbocsátható, ha a meghatározásokba egy-egy hiba is becsuszott. Jegyzékem végén néhány 1500 utáni nyomtatványt is megemlítek. Ezek nagyobbára magyar tulajdonosok nevével vannak jelölve s teljesség okáért nem lehetett őket mellőzni. Csak sajnálnom lehet, hogy a nagy könyvtár átnézésére már nem volt időm; nem kétlem, hogy még sok, a XVI. század első évtizedeiből való, nevezetes bejegyzéseket tartalmazó kötet van benne, amelyek jó kiegészítésül szolgáltak volna a karzati szoba könyveiből nyerhető eredményekhez.

A kiválóbb érdekű régi nyomtatványok a következők:

1465 előtt. ASTEXANUS DE AST. Summa de casibus conscientiae. Hely és év nélkül; de ismeretes, hogy a straszburgi Mentelin János nyomdájából ered. Hain, 1888. (Szerinte 1469 körül nyomtatott). (E₅. I. 5.)

Szépen rubrikált példány, diszes festett kezdőbetűkkel. Végén a rubrikátor oda írta az évszámot: 1465. Ez az évszám különösen fontos, mert arra mutat, hogy a nevezetes munka Mentelin legkorábbi nyomtatványaiból való.

1467. AQUINO, THOMAS DE —. Summae theologicae secundae partis pars secunda. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1467. Hain, 1459. (D₅. I. 6.)

Szép teljes példány, vastag, fehér *hártyára* nyomtatva. Egykorán rubrikálva. Kötése egyszerű préselt borjúbőr, vastag deszkákkal

s azért érdekes, mert valószínűleg ez is Schoeffer műhelyében készült. Borítólapokul ugyanis egy az ő nyomdájából való munka pergament levelei vannak felhasználva.

1468. PLINIUS, CAJUS — SECUNDUS. *Historia naturalis. Venetiis, Johannes de Spira, 1468. (Első kiadás). Hain, 13087. (Y₄ II. 3.)*

Szép példány, első oldalán csinosan festett lombozatos kerettel és nagy L kezdőbetűvel, melyben egy emberi alak van. A festés nem sokkal későbbi a nyomtatásnál. Az első oldal felső szélén: *Christophorus Pirchaimer Viennensis. Viennae. 11 f. 1560.*

1469. APULEJUS. *Opera. Romae, (Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz), 1469. Hain, 1315. (Z₄ II. 4.)*

Egykorúan, igen szépen rubrikált példány, elején nagy festett kezdőbetűvel.

1469. AQUINO, THOMAS DE —. *Opus quarti scripti vel super quarto sententiarum. Moguntiae, Petrus Schoeffer, 1469. Hain, 1481. (D₅ I. 7.)*

Ugyanazon kötésben mint az 1467-ből való Schoeffer-féle *Thomas de Aquino Summá*-ja. Ennek is Schöffert-nyomtatványok töredékei képezik a borítólapjait, az egyik épen féloldalon üres próbanyomat. Ez a kötés is bizonyára Schoeffertől való.

1469. BESSARION, NICOLAUS —. *Adversus calummatorem Platonis libri V. Romae, Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz, (1469). Hain, 3004. (Z₄ II. 5.)*

1469. GELLIUS, AULUS —. *Noctes Atticae. Romae, (Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz), 1469. Hain: 7517. (D₅ II. 5.)*

Rubrikált, szép példány.

1469 körül. LIVIUS, TITUS —. *Historiae Romanae decades. Romae, Conradus Schweinheim et Arnoldus Pannartz, év nélkül, 1469 körül. Hain, 10128.*

1470. AUGUSTINUS, SANCTUS AURELIUS —. *De civitate dei libri XXII. Venetiis, Joannes et Vindelinius de Spira, 1470. Hain, 2048. (Y₄ II. 7.)*

1470. CICERO, *Rhetorica ad Herennium. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1470. Hain, 5057.*

1470. FLAVIUS, JOSEPHUS —. *Antiquitates ex historia belli Judaici. Augustae, Johannes Schuessler, 1470. Hain, 9451. (D₅ I. 2.)*

A kötet egykorú disznóbőrös deszkakötésének hátsó tábláján, belül, egykorú írással:

Hic ad facultatem artium liber emptus est pro VII florenis Ungaricis vertente anno 71-mo. (1471.) A könyv a bécsi egyetemé volt.

1470. MAMMOTRECTUS *super Bibliam. Moguntiae, Petrus Schöffert, 1470. Hain, 10554. (E₅ III. 1.)*

A kötet végén XV. századi irással: *M. Briccij de Cilia.*

Cilei Bereczk kiváló humanista, a XV. sz. utolsó évtizedeiben a bécsi egyetem tanára volt. Egyike a legelsőeknek, akik a bécsi egyetemen klasszikus szerzők munkáit taglalták. Briccius különösen Cicero műveivel foglalkozott.

1470. PRISCIANUS GRAMMATICUS. Opera. (Venetiis, Vindelinus de Spira), 1470. Hain, 13355. (Z₄. II. 7.)

Kéziratok módjára igen szépen kifestve. Az első lap díszes kerettel van ellátva. Alsó részén egy címér: tiz karélyú olasz paizs kékkel s ezüsttel vágva. A felső mezőben fehér zarándokereszt, az alsó mező üres.

1470. QUINTILLIANUS M. FABIUS —. Institutiones oratoriae. Romae, (Johannes Philippus de Lignamine), 1470. Hain, 13646. (Z₄. II. 6.)

1470 körül. BAYSIO GUIDO DE —. Rosarium decretorum. (Argentorati, Johannes Mentelin, 1470 körül). Hain, 2713. (Z₄. I. 1.)

Az első oldalon, felül, Henckel János irásával: *Is liber fuit ab antiquo Ecclesie sancti Jacobi Leutschonie.*

A kötet díszesen van miniálva. Az első lapon szép keret és ügyes kézre valló kezdőkép. A kis festmény, bár nem finom, pasztózusan van felrakva, mégis szép, erőteljes, kidomborodó alakokkal. A könyvben ezen kívül sok nagy festett kezdőbetű van, nem is számítva a vörössel vagy kékkel irt kisebbeket.

A miniatura kétségen kívül löcsei. Analogiák alapján, részben kéziratokkal egybevetve, teljes biztonsággal meg lehet állapítani, hogy a hatalmas foliáns szép préselesű kötését Lőcsén készítették. Arról is meg lehet győződni, hogy miniaturával a bekötés után látták el a könyvet. Miután pedig tudjuk, hogy a XV. században Lőcse városában több könyvfestő működött, a szóban forgó kötet díszítését joggal löcseinek állíthatjuk.

1470 körül. SANCTA MARIA, PAULUS DE —. Dialogus qui vocatur Scrutinium scripturarum. (Argentorati, Johannes Mentelin, kb. 1470.) Hain, 10763. (D₅. VI. 12.)

A tábla belsejében ezen bejegyzés: *Iste liber est Monasterii Celle Marie in Austria et emptus anno 1492.*

Migazzi bibornok rézmetszetű könyvjelzőjével.

Ugyanezen munka még egy példányban megvan (D₅. V. 12.); ezen is rajta van a Migazzi-exlibris és ugyanazon kéz, mely az előbbire rávezette a mária-czelli szerzet nevét, ráírta a táblára, hogy ezt a könyvet nekik hagyományozta *Magister Paulus Wan Sacrae theologiae doctor, canonicus ecclesie Pataviensis et confrater.* Wann Pál 1469-től a század végéig a bécsi egyetem tanára volt.

1470 körül. ZAMORENSIS, RODERICUS —. *Historia Hispanica*. Romae, Udalricus Gallus, év nélkül. Hain, 13955. (Z₄. III. 19.)

1470 körül. ZAMORENSIS, RODERICUS —. *Spiegel des menschlichen lebens*. (Augustae, Guntherus Zainer, 1470 körül). Hain, 13948. (Z₄. III. 6.)

Nevezetes nagybecsü illusztrációi miatt.

1470—75 között. GORICHEM, HENRICUS DE —. *Variae tractatus*, (Esslingae, Conradus Fyner.) Hain, 7805—7809. (G₅. I. 12.)

Rubrikálva; elején csinos lombdiszes festett kezdőbetű. Szép 4 kapsu bőrkötés, valószínűleg hazai.

Táblája belsején XV. századi irással: *Liber fraternitatis XXIII. plebanorum*.

1470—80 között. STATUTA Urbis Romae. (Romae, Udalricus Gallus), év nélkül. Hain, 15019. (C₅. III. 7.)

Tábláján belül: *Hunc librum donatione inter vivos dedit ad librariam | facultatis artium venerabilis pater artium liberalium et sacre | theologie doctor egregius ecclesie Sti Stephani hic in | Vienna canonicus. Magister Andreas de Potenprun, | cui dominus retribuit in patria eterna.*

Potenbrunni András tanára és egy időben alkanczellarja volt a bécsi egyetemnek.

1471. AQUINO THOMAS DE —. *Summae theologiae partis secundae prima pars*. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1471. Hain, 1447.

Első oldalán szépen festett kezdőbetű s diszes keret; alul a fehér pólyás osztrák czimer.

Előlapján a XV. sz. végéről való irással: *Hunc librum in suo testamento ordinavit ad facultatem artium venerabilis vir, artium professor ac sacrae theologiae licenciatus magister Johannes Goldperger] ex Vienna, cuius anima apud superos vivat.*

Goldperger János bécsi egyetemi tanár a klasszikai tanulmányok kiváló művelője volt.

1471. CLEMENS PAPA V. *Constitutiones*. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1471. Hain, 5412.

Szép példány, egykorú csinos préselésű bőrkötésben. Első lapján szépen festett kezdőbetű és lombos keretdísz. Az előlapokat képező hártya-oklevél főredékek üres oldala s a hátsó tábla belseje borítva van az egykorú tulajdonosnak salczburgi Khaltenmarkter János bécsi tanárnak feljegyzéseivel.

Elöl áll a könyv ára:

Anno domini 1473 comparavi hunc compilationem Clementine 1 fl. hung[aricáli] et tribus β. Pro illigacione dedi 1 fl. hung. Item pro illuminatione et incorporacione 3 β Ɔ. Summa 2 fl. 6 β Ɔ.

Khaltenmarkter korrendben belejegyezte könyvébe a vele történt nevezetesebb dolgokat. Jóformán egész élettörténetét megismer-
tetik ezek a jegyzetek. Megtudjuk belőlük, hogy 1467-ben lett baccalau-
reus »*in bonis artibus*«, 1470-ben licenciatus, majd magister. 1475-ben
baccalaureus lett a decretalesekből és a theológiából. 1476-ban a
bécsi egyetemen confraterré és collegiatussá választották. 1477-ben,
midőn Mátyás magyar király ostromolná Béceset, »*admissus (est) ad
formaturam in theologia.*« 1479-ben licenciatus in decretis. 1480-ban
megválasztották a bécsi jogi fakultás rektorává. 1480-ban pappá
szentelték Salczburgban.

A bejegyzéseknek a kor oktatásügyével foglalkozók igen jó
hasznát vehetik.

1471. CRESCENTIUS, PETRUS DE —. Operis ruralium com-
modorum libri XII. Augustae, Johannes Schueszler, 1471. Hain, 5828.

1471. PLINIUS, C. CAECILIUS, SECUNDUS. Epistolarum
libri octo. (Venetiis, Christophorus Waldarffer), 1471. Hain, 13110.

Óriási lapszélékkel s szépen festett kezdőketükkel.

1471. PLUTARCHUS CHERONENSIS. Apopthegmata ad
Traianum. Venetiis, Vindelinius de Spira, 1471. Hain, 13140.

1471. SERVIUS, MAURUS —. Commentarii in Virgillii Maro-
nis opera. (Venetiis), Christophorus Valdarffer, 1471. Hain, 14706.
(A₅. II. 1.)

1471—72. BONAVENTURA SANCTA. Breviloquium de Sacra
Scriptura. Nurembergae, (Johannes Sensenschmid), 1472. Hain, 3472.

Hozzákötvé: ISIDORI Soliloquia. (Ugyanott, ugyanakkor.) Hain,
9294.

JOHANNES DE GERSON. Tractatus de regulis mandato-
rum, Nurembergae, (Joh. Sensenschmid, 1472 körül), Hain, 7646.

JOH. DE GERSON. Tractatus de trahendis ad Christum
parvulis. Nurembergae (Joh. Sensenschmid, 1472 körül), Hain, 7710.

HUGO DE NOVO CASTRO. Tractatus de victoria Christi
contra Antichristum. (Nurembergae, Joh. Sensenschmid et Johan-
nes Kefer), 1471. Hain, 8993. (Y₄ III. 3.)

2-r. Mind együtt egy XVIII. századi gyulafejevári kötésben.
Az első darab üres első lapján XV. századi írással:

*Egregius et scientificus vir bonarum artium magister sanctique
theologie licenciatus peritissimus nomine et re theologus Magister
Martinus Prun(n)a(ue)r de Rack(e)ndorff hunc librum facultati artium
testatus est.*

1472. AMBROSIUS SANCTUS. Hexameron. Augustae, Johan-
nes Schueszler, 1472. Hain, 903.

1472. APPIANUS. De bellis civilibus Romanis. Romae, Vinde-
linus de Spira, 1472. Hain, 1306. (Z₄. II. 12.)

Végén XV. századi írással: *M. Briccii de Cilia.*

1472. CASSIODORUS, M. AURELIUS —. *Historiae tripartitae libri nro XII. Augustae, Johannes Schueszler, 1472. Hain, 4573.*

1472. CICERO. *Tusculanae quaestionum libri V. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1472. Hain, 5313.*

Szépen festett, dús aranyozású kezdőbetűkkel.

1472. MACROBIUS, AUREL. THEODOSIUS. *Expositiones in Somnium Scipionis et Saturnalia. Venetiis, Nicolaus Jensson, 1472. Hain, 10426. (Eg. III. 2.)*

Első, üres lapján: *Hunc librum Macrobi de Somno Scipionis et | in Saturnalibus in philosophia Johanes Troster | de Amberga cononicus Ratisponensis decretorum doctor | donavit facultati artistarum pro ipsorum bibliotheca ut | pro utulitate legencium uti possint et pro eo deum orare[nt]. | 1881 Manu propria subscriptus est.*

A hátsó tábla belsején ugyanazon irással: *Iste liber est Johannis Troster canonici Ratis (ponensis). Emptus Veneciis | Anno 1881 m[ense] Maio.*

1473. AUGUSTINUS, SANCTUS AURELIUS —. *De civitate dei libri XXII cum commento Thomae Valois et Nicolai Triveth. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1473. Hain, 2057.*

1473. BOETIUS, MANLIUS TORQUATUS SEVERINUS —. *De consolatione philosophiae. Cum commento Jodoci Badii Ascensii. Nurembergae, Antonius Coburger, 1473. Hain, 3398.*

Szépen festett egykorú keretdíszszel az első oldalon.

1473. GREGORIUS PAPA IX. *Decretalium libri V. Moguntiae, Petrus Schöffler, 1483. Hain, 1999.*

Szép, egykorú kötésben. A hátsó tábla belsején ezen bejegyzés:

Anno 1474 comparavi hunc librum in mense Novembris decem florenis hungaricalibus 2 solidis (?) denariis. Item pro incorporacione dedi undecim solidos et decem denarios. Item pro illigacione dedi 2 ꝛ d.

Az első tábla belsején:

Jo[annes] Kal[tenmarkter] arcium et sacri iuris pontificii professor, sacre theologie licenciatius, lector ordinarius studii Wiennensis in iuridica facultate anno domini 1.4.8.1. decima aprilis feci primam leccionem ordinariam in iure in studio Wiennensi incipiendo...

Anno domini 1.4.8.4. penultima Novembris incepti legere item primum decretalium in eodem studio, tempora quo Mathias rex Hungarie appugnavit et devastavit terram Austrie.

.....

Anno domini 1.4.9.0. die Veneris vigesimaprima Maii: quo anno Mathias rex Vngarie in Vienna carnis debitum horribili clamore

premisso exolvit, quarta aut sexta aprilis, ego idem Kaltenmarckter, protunc rector universitatis Wiennensis altera vice primum decretales legere incepi.

1473. SUMMA supplementi juris. Hely és év nélkül, körülbelül 1478—80 között.

Hozzákötvé: ANTONINUS. Summula confessionis. (Venetiis), 1473. Hain, 1176. (F₅. II. 14.)

Igen díszes, egykorú. Lőcsén készült bőrkötésben. Táblája belsején: *Liber magistri Casparis Polirer.*

Polirer Gáspár Lőcsének egyik legtekintélyesebb polgár-családjából származott. Könyveit a lőcsei Szent-Jakab-egyház örökölte. Meghalt a XV. század végső éveiben.

1474. ALBERTUS MAGNUS. Summa in tractatulum eucharistiae. Ulmae, Johannes Zainer, 1474. Hain, 456. (D₅. IV. 3.)

Egykorú kötésének belsején XV. századi írással: *Hospitalis vel ecclesie S. Jacobi in Lewtscha.*

1474. ALVARUS PELAGIUS. De planctu ecclesiae. Ulmae Johannes Zainer, 1474. Hain, 891. (Y₄. I. 1.)

Lőcsei lánczos bőrkötésben. Első és utolsó oldalán ezen XV. századi bejegyzés: *Liber ecclesie sancti Jacobi in Lewtscha.*

1474. LACTANTIUS LUCIUS COELIUS FIRMIANUS — Opera. Romae, Udalricus Gallus et Simon Nicolai de Luca, 1474.. Hain, 9811. (Y₄. II. 12.)

Olasz modorban igen szépen kifestett első lapján alul egy zöld koszorú, a melyben a vevő czimerének szánt hely ma is üres. Érdekes példája a kéziratok módjára miniált korai nyomtatványoknak.

1473 és 1481. LOMBARDUS, PETRUS — Sententiae. Norimbergae, Antonius Koburger, 1481. Hain, 10188.

Hozzákötvé: GREGORIUS, SANCTUS PAPA. Omeliae. Romae, 1473. Hain, 7948 (?) (E₅. III. 6.)

Egykorú kötésben.

A kötet elején és végén XV. századi írással: *Iste liber est canonicorum regularium in Nouacivitate.* (Bécsujhely).

1474. CALDERINUS VERONENSIS. Commentaria in M. Valerium Martialem. Venetiis, Jacobus de Rubeis, 1474. Hain, 4237. (A₅. III. 8.)

Egy elébe kötött üres papírlap belső oldalán, szép gömbölyű betűs XV. századi olasz írással a következő nagy érdekű levél:

Clarissimo atque optimo viro brixio de Cilia facultatis decano Nicolaus de capella salutem plurimam dicit.

Saepe mecum agisti, vir humanissime, ut domitii Calderini com-

mentarios in martialem, qui non parum ab ordine epigrammatum recedere videntur, cum opere ipso conferrem: et unicuique epigrammati quoad fieri posset suam adaptarem expositionem. Qua certe libenter tibi iam pridem gratificatus essem, cui pro tua singulari ergame benivolentia maximisque beneficiis omnia debeo, si mihi interdum ex meo docendi instituto nonnihil superiori tempore otii datum fuisset. His vero festis diebus, cum tandem aliquando feriatum essem, id sum facere aggressus. Sed tantam initio reperi difficultatem, tantam commutationem perturbationemque ordinis, ut vix eius, ut ita dicam, labyrinthi exitum videre potuerim. Quae tamen culpa, ut non est in impressoribus: ita meo iudicio minime tuis vitio verti debet, qui eo ordine et epigrammata et commentarios imprimendos tradiderunt. Quin potius, tamquam de re litteraria benemeritis magna ipsis habenda est gratia, quod opus egregium et ausim dicere, maxime utile, tum propter variae historiae cognitionem, tum propter sermonis puritatem, carminisque elegantiam, quodquidem in curia temporum, ut pleraque alia situ et squalore coopertum iacebat, ex tenebris eruerunt, suaque industria tersum politumque in lucem prodire fecerunt. Quam humanitatis studiosos epigrammatis salibus ac facetiis ubique conspersis carere non passi sunt. Quos libros, velut ulcera lambentes, ut dicitur, non semper inhereamus) a foedis murium tinearumque morsibus vindicarunt. Quam denique poetam lepidissimum temporum malicia prope extinctum in vitam revocarunt. Siquidem Georgius Alexandrinus, vir plane eruditus epigrammatum Martialis fragmenta, quae vel corrupta, confusaque vix inveniebantur, undique conquisita, castigavit, atque in libros sic distincta, ut non videatur poeta ipse aliter opus suum texuisse, Venetiis iussit imprimi. Idem cum faceret Calderinus Romae, diversum in nonnullis ordinem tenuit. His tamen commentariis editis, quae vel historiae involucre latebant, aut verburum novitate obscura videbantur, ita aperuit, ut poetam ob ignorationem Romanorum temporum a nemine antea fere intellectum, nem osit, qui non facile iam intelligere queat. Quis igitur utrumque non dico iam venia, si in aliquo forte aberrarit, sed quis rem Latinam magnopere iuverit, non omni laude dignum putet. Nec enim mirum videri debet, quod tanti viri in nonnullorum epigrammatum ordine dissenserint cum adeo corrupta omnia confusaque et promiscua essent. Sed nos, quod postulaveras ita, ut spero, perfecimus, ut iam illa diuersitas in hoc volumine lectori impedimento esse non possit. Si enim, quae iuxta epigrammata suis locis, ubicumque, opus fuit notavimus, diligens lector animaduerterit, uniuscuiusque epigrammatis exponi, ubi in commentariis sit requirenda, facile videbit. Sunt quaedam tamen epigrammata, quae expositione carent; sive quia fortasse eorum copiam non habebat, cum, ut dixi, fragmenta vix extarent, sive, quia ita aperta putavit ut explanatione minime indigerent. Nunc tuae humanitatis erit, hanc lucubrationem

nostram grato animo suscipere, et quia non citius tuae morem gessimus voluntati, vel potius mandatis parvimus occupationibus meis tribuere. Vale.

Kétséget sem szenved, hogy ez azon eredeti levél, a melylyel Nicolaus de Capella Cillei Bricciusnak a kért Martialis-kommentárt elküldte. A példány Briccius egyéb könyveivel együtt előbb a bécsi egyetem könyvtárába, majd azután Migazzihoz s ettől Batthyány birtokába jutott.

1474. PISIS, RAYNERUS DE — Pantheologia sive Summa universae theologiae. Norimbergae, Antonius Coberger, 1474. Hain: 13017. (Y₄. I. 3. és 4.)

Két nagy ívrétű kötet egykorú deszkás bőrkötésben. Mindkettőbe belejegyezve: *Liber magistri Casparis Polirer*.

1474. THERAMO, JACOBUS DE — Buch der Trösstung, oder Belial. Hely és év nélkül; 1475 körül.

Hozzákötve: Von den sieben Todsünden und Tugenden. Augspurg, Hanns Bämmler, 1474. Hain, 15355.

EYB, ALBERTUS DE — Ob einem mann sei zu nehmen ein eelich Weib oder nicht. Augspurg, Hanns Bämmler, 1474. Hain, 6831. (B₅. V. 7.)

1475. AENEAS SYLVIVS. Historia Bohemica. Romae, Johannes Hanheymer et Johannes Schurenner de Boppardia, 1475. Hain, 255.

1475. AQUINO, THOMAS DE — Quaestiones de duodecim quodlibet. Ulmae, Johannes Zainer, 1475. Hain. 1403. Hozzákötve:

TURRECREMATA, JOHANNES DE — Explanatio in psalterium. Hely- és év nélkül. (1470—1475 között). Hain, 15692. (?) Hozzákötve:

EXPOSITIO super canonem missae. (Nurembergae), Fridericus Creussner, év nélkül (1475 között). Hain, 6797, vagy 6798. Hozzákötve:

ANDREAE, JOHANNES — Lectura super arboribus consanguinitatis. Nurembergae, Fridericus Creussner, év nélkül. Hain, 1025. (D₅. IV. 5.)

A négy munka egy erős, deszkás bőrkötésben. Az első tábla belsejében 1475—80 közti írással: *Liber proprius magistri Georgii Leudeschit*.

A 8^a. l. felső szélén: *Iste liber fuit legatus mihi Joanni Henckel per pie memorie dominum Georgium | Leudischid (így!) artium et decretorum doctorem cantorem, canonicum et vicarium ecclesie | Scepusiensis amiculum meum. Anno domini 1496.*

Leudeschit György szepesi kántor-kanonok 1496-ban végrendele-

tileg Henckel Jánosra hagyta összes könyveit. Bunyitai szerint¹ a később nagy hírre jutott Henckelnek rokona lett volna, ennek azonban ellent mond a fennebbi bejegyzés, melyben őt Henckel *barátoskájának* nevezi.

1475. CARRACCIOLUS, ROBERTUS — DE LICIO. Quadragesimale. Basileae, Bernhardus Rihel, 1475. Hain, 4432. (D₅. IV. 6.)

Beleirva: *Liber magistri Casparis Polirer.*

1475. GRITSCH, JOHANNES —. Quadragesimale. (Ulmae), Johannes Zeiner, 1475. Hain, 8063. (C₅. I. 4.)

Az egykorú bőrkötés előlapján a könyvtáros nyugtatója: *Dominus Emericus totaliter exsolvit librum hunc et dedit 3° florenos absque orte.* (Az 1475—1480 közti évekből). A tulsó oldalon pedig ezen bejegyzés: *Iste liber est conventus Cassoviensis ordinis fratrum predicatorum emptus sub prioratu . . . .* (a név kiszakadva) *anno domini etc. 80.* (1480.)

1475. NIGER, JOHANNES —. Contra perfideos Judeos de conditionibus veri Messiae. Esslingae, Conradus Fyner, 1475. Hain, 11885.

1475. körül. AUCTORITATES ac dicta pulcherrima sanctorum doctorum, vulgariter pharetra doctorum. Hely és év nélkül. Hain, 12607. (B₅ II. 6.)

Nagy ívrét. Diszes veretekkel ellátott egykorú deszkás bőrkötésben. Bártfa város XVI. századi fametszetű czímeres könyvjelzőjével. Az első lap szélén ezen XVIII. századi bejegyzés: *Ex libris ecclesiae parochialis regiae ac liberae civitatis Bartfensis.*

A táblák belsejébe két érdekes *fatáblanyomat* van beragasztva. Az első a középkorok egyik kedvelt ábrázolása; egy emberi kéz, a melynek egyes tagjaira és izületeire azok a jó cselekedetek vannak felírva, a melyekre azoknak a szemléltet emlékeztetni kell. Az érdekes lap Weigel és Zestermann nagy munkájában, *Anfänge der Druckerkunst* hasommásban is meg van. (I. köt. 220. l. 136. sz.). A hátsó tábla képe pedig egy torony alakjában ábrázolja a jöttetket. A hatalmas (40×28 cm.) lapok könnyedén szinezve vannak.

1476. MEDIOLANENSIS, MIHAEL —. Sermonarium triplicatum. Venetiis, Franciscus Renner de Hailbronn et Nicolaus de Francfordia, 1476. Hain, 7508. (E₅. IV. 2.)

Igen szép, kétségen kívül löcsei munkájú kötésben. Benne XV. századi irással: *Liber magistri Casparis Polirer.*

1476. PASSIONAL von Jesus und neue Ehe. Augspurg, Anton Sorg, 1476. Hain, 4057. (B₅. V. 3.)

Gyönyörű ép példány, fametszetei nincsenek kiszinezve.

¹ A váradi püspökség története, II. k. 171. l.

1476. REGIMEN Sanitatis. (Németül). Augustae, Hanns Bäm-
ler, 1476. Hain, 13739. (B₅. V. 12.).

1471. BIBLIA DEUTSCH. Augspurg, Anton Sorg, 1477.
Hain: 3135. (C₅. II. 10.)

1477—79. ANTONIUS ARCHIEPISCOPUS FLORENTINUS.
Summa theologiae moralis. Norimbergae, Antonius Coburger,
1477—79. Hain, 1242. (Z₄. I. 6—9.)

Négy óriási ívrétű kötet, deszkás bőrkötésekben. Rubrikálva s
az első kötet szép festett inicziálékkal és keretdíszekkel.

Az első kötet előlevelén: *Pie memorie egregius sacre theologie
professor et magister dominus Nicolaus Crucenatensis (Kreuznach)
ordinis minorum devotus, legavit in testamento suo pro loco nostro
S. Theobaldi et Bernardini in Suburbio Wiennensi presentem volu-
men et fuit ultime voluntatis sue ut remaneret in dicto loco, cuius
anima requiescat in pace.*

1478. HIERONYMUS, BEATUS —. Vitae patrum. Norim-
bergae, Antonius Koburger, 1478. Hain, 8595. (B₅. I. 11.)

Elején egykorú irással: *Iste liber est monasterii s. Dorothee
virginis Vienne canonicorum regularium.*

